

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ ЗНАЧЕННЄВОЇ ДИНАМІКИ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Світлана ФІЛОНІК (Острог, Україна)

У статті розглянуто один з найпродуктивніших способів творення семантичних неологізмів – метафоризацію. Автор класифікувала досліджувані одиниці залежно від моделей, за якими проходить зміна семантичної структури неологізмів, та навила приклади їхнього вживання.

The focus of the article is on metaphorisation, which is one of the most productive means of semantic neologisms formation. The author has classified the units under consideration according to the models of the neologisms' semantic structure change and exemplified their usage.

Як відомо, словниковий склад серед інших рівнів мовної системи відрізняється найбільшою динамічністю та здатністю пристосовуватися до потреб та умов комунікації. На думку мовознавців (В.Г. Гака, В.В. Єлісеєвої, І.В. Заботкіної, Ю.А. Зацного, Г.О. Козьмик, А.О. Худолія, М. Еблі, Д. Крістала), ми живемо в епоху «неологічного буму», коли слова з'являються в мові з нечуваною швидкістю. За даними *Global Language Monitor*, організації в м. Остін, штат Техас, що вивчає тенденції у використанні мов світу, словниковий склад англійської мови поповнюється новою одиницею кожні 98 хвилин (тобто, щодня в англійській мові з'являється 14,7 нових слів) [10]. Як результат, 10 червня в програмі *World News America* на каналі *BBC News* було повідомлено, що організація *GLM* зафіксувала мільйонне слово в словниковому складі англійської мови: *web 2.0* (нове покоління web-товарів та послуг) [11]. З того моменту в англійській мові з'явилося ще понад 2 000 неологізмів.

Визначення терміну «неологізм» є однією із невирішених проблем мовознавства. І. В. Арнольд, В. Г. Гак, А. І. Гальперін, В. В. Єлісеєва, В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, Д. І. Квеселевич та В. П. Сасіна, Г. О. Козьмик, Т. І.

Плужнікова та ін. робили спробу уточнити дане поняття. Беручи до уваги визначення терміну «неологізм», сформульовані вище зазначеними науковцями, ми прийшли до висновку, що неологізмами можна назвати наступні новоутворення: 1) наново створені на матеріалі мови, відповідно до існуючих в мові словотворчих моделей, слова та словосполучення, що позначають нове (раніше невідоме або неіснуюче) поняття або предмет (власне неологізми); 2) наявні в мові слова та словосполучення, що набули нового значення для позначення нового предмету або явища (переосмислення, семантичні неологізми або семантичні інновації); 3) наново створені та введені в мову слова та словосполучення, що стають синонімами вже існуючого в мові знака, який номінує відоме поняття або предмет (поліномінація); 4) мовні одиниці, які перейшли в загальноживану мову з периферії мовної системи (тобто ті, що функціонували як сленгізми, регіоналізми, професіоналізми, жаргонізми, вузькоспеціалізовані терміни тощо).

В даному дослідженні особливу увагу буде приділено семантичним неологізмам, які, за даними Г. О. Козьмик, майже в усі періоди розвитку мови становлять приблизно чверть нових надходжень до мовної системи [3: 15]. **Актуальність** даного дослідження полягає в необхідності вивчення семантичних інновацій, а саме тих, що були утворені внаслідок метафоризації, як одного із найважливіших та найпостійніших проявів розвитку мови.

Метою даної статті є аналіз семантичних неологізмів кінця XX – початку XXI ст., що утворилися внаслідок процесу метафоризації. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- 1) виокремлення слів та словосполучень, похідне значення яких з'явилося в результаті метафоризації первинного значення;
- 2) зіставлення вихідного та похідного значень досліджуваних семантичних неологізмів;
- 3) виявлення мінімальних складників семантики досліджуваних одиниць;
- 4) визначення моделей трансформації семантики неологізмів;

- 5) класифікація семантичних неологізмів, залежно від моделі зміни їхньої семантичної структури.

Значення слова включає пов'язані між собою компоненти: денотат, концепт та форму. Одна форма може співвідноситися з кількома денотатами, якщо їхні концепти в чомусь схожі. Це явище називається переосмисленням значення слова. На розвиток та зміну значення слова впливають як позамовні зміни в житті суспільства (екстралінгвістичні причини), так і закони мовної системи (лінгвістичні причини).

До екстралінгвістичних причин зміни значення слова відноситься, по-перше, поява в житті суспільства нових денотатів – предметів чи понять. Так, стрімкий науково-технічний прогрес спричинив потребу в найменуванні нових фактів в різних сферах життя людини. По-друге, це зміна самого денотата або уявлення щодо нього. Прогрес також призводить до відкриття нових можливостей або властивостей предметів та явищ, що впливає на семантику одиниць, які їх номінують. Третьою виокремленою нами екстралінгвістичною причиною є мовні контакти, найвагомішим результатом яких, на нашу думку, є запозичення лексики. Закріплення запозиченої лексичної одиниці в мові призводить до зміни в семантичній структурі або стилістичній приналежності слова, що раніше найменувало даний денотат у мові-реципієнті, або обох слів. Крім того, на сучасному етапі розповсюдженою причиною зміни значення слова є евфемістичні заміни, що тісно пов'язані з поняттям «політичної коректності». Зазвичай такі зміни значень відбуваються в контексті питань національної, статевої, соціальної та сексуальної приналежності.

Крім того, семантичні інновації в мові зумовлені лінгвістичними причинами, а саме різними антиноміями. До таких антиномій (суперечностей) відноситься, по-перше, антиномія двох функцій мови: інформаційної та експресивної. Н.В. Стратулат пояснює її як суперечність між прагненням до регулярності одиниць, з одного боку, та до їх експресивного виділення, з другого [5: 69]. По-друге, важливим стимулом появи семантичних інновацій є антиномія, зумовлена асиметричністю мовного знака, або антиномія

позначувального і позначуваного. За М. П. Кочерганом, план вираження (позначувальне) і план змісту (позначуване) мовного знака перебувають у стані нестійкої рівноваги, що зумовлює розвиток багатозначності й омонімії, з одного боку, й синонімії – з іншого [4: 343-344].

Як свідчить фактичний матеріал, поява семантичних неологізмів пов'язана, в основному, з процесом метафоризації. Метафоризація полягає в семантичному переосмисленні явища або предмета дійсності унаслідок порівняння його з іншим явищем або предметом за подібністю певних ознак. Як зазначає Н. В. Стратулат, основою семантичних модифікацій метафоричного характеру є основні мотивуючі ознаки переносного значення – образність, оцінність та емоційно-експресивний компонент [5: 71-72].

В ході дослідження ми виявили ряд семантичних інновацій, зміна семантичної структури яких відбулася за наступними моделями: зміна архісеми та актуалізація функціональної семи, зміна архісеми та актуалізація асоціативної семи, зміна периферійної семи. Розглянемо їх детальніше.

«Зміна архісеми та актуалізація функціональної семи» належить до активних моделей зміни семантичної структури. Цей тип метафоричного переосмислення відбувається через функціональну схожість: архісема вихідного значення змінюється, а функціональний компонент виявляється в прихованій або явній семі. Розглянемо цю модель на конкретних прикладах.

У книзі Н. Негропонта *Being Digital* ми спостерігаємо вживання семантичних неологізмів *infobahn* (складне слово, утворене комбінацією апокопи від *information* та афери́зи від запозичення *Autobahn*) та *information superhighway*:

Such is life in the fast lane of infobahn [8: 75].

The information superhighway is about the global movement of weightless bits at the speed of light [8: 12].

Очевидно, що набуте значення даних лексичних одиниць є ідентичним, адже вони позначають мережу Інтернет. Архісеми вихідного значення «дорога»

було змінено на «система» в той час, як функціональна сема первинного значення «переміщення на далекі відстані» залишилася.

Цікавим прикладом даної моделі семантичних трансформацій є словосполучення *info grazing*:

When we think of new information delivery, we tend to cramp our thoughts with concepts like “info grazing” and “channel surfing” [8 : 155].

Лексичну одиницю *grazing* в новому значенні ми можемо віднести до жаргонної лексики внаслідок набутого нею емоційно-експресивного забарвлення. В даному випадку архісема вихідного значення «їсти» була замінена на нову архісему: «усвідомлювати». Спільною ж функціональною семою, що актуалізувалася в похідному значенні, стала наступна: «поглинати».

Вище зазначене речення містить неологізм *channel surfing*, який також ілюструє досліджувану модель. В даному випадку слово *surfing* має те ж значення, що і в загальновживаному на сучасному етапі словосполученні *Internet surfing*, а саме: «швидке переглядання інформації без тривалих затримок на чомусь конкретному». Отже, архісему «переміщення» було замінено на «переглядання», але функціональну сему «не зупинятися на одному місці» було збережено.

В наступному реченні зі згаданого вище джерела ми виокремили семантичний неологізм *electronic window*:

If I really could look out the electronic window of my living room in Boston and see the Alps, hear the cowbells, and smell the manure in summer, in a way I am very much in Switzerland [8: 165].

Значення даного неологізму стає очевидним з самого лише контексту. В даному випадку в похідному значенні збережено функціональну сему «відкривати вид назовні, на певний ландшафт», а архісему вихідного значення «отвір у стіні» було замінено на «образ».

Наступним виокремленим нами прикладом досліджуваної моделі зміни значення є *electronic venue*:

Even having a dedicated staff of reporters worldwide will lose some of its significance as talented free-lance writers discover an electronic venue directly into your home [8: 58].

За аналогією до попереднього прикладу, архісему вихідного значення «місце» було замінено на «образ». Функціональна сема «служити місцем для певної події» залишилася в похідному значенні.

Такий характер семантичних змін спостерігається також у словосполученні *chat rooms*, яке було вжито у наступному реченні:

I recognize that the Internet is not a single thing, but consists of several domains – e-mails, the World Wide Web, chat rooms (those which exist in real time and those which don't) [7: 1].

В той час, як архісему «частина будівлі» було замінено на «сайт», функціональну сему «служувати місцем для спілкування» було збережено.

Дещо поступається щодо активності модель **«зміна архісеми та актуалізація асоціативної семи»**. Про дану модель зміни семантичної структури Н. В. Стратулат пише: «Інновації цього типу значеннєвих модифікацій спричинили утворення цілої низки нових переносних значень в іменних найменуваннях, зокрема у словах на позначення осіб, у яких відбивається ставлення до них суспільства і відповідна емоційна характеристика» [5: 72-73].

Цікаві новотвори було виявлено Дж. Бернсайдом в книзі *Word Watching (field notes of an amateur philologist)*: *seagull manager* та *mall rats*. Автор дав наступне визначення першому поняттю: «начальник, який залітає в офіс, створює багато шуму, паскудить і знову вилітає з офісу» [6: 144]. Очевидним є той факт, що дане словосполучення можна вважати жаргонізмом. Зіставлення двох значень одиниці *seagull* свідчить, що такий розвиток семантики спричинили периферійні семи вихідного значення – «літати», «кричати», «паскудити», які стали асоціативними семами похідної семени. Це відбувається паралельно зі зміною архісеми «птаха» – «людина».

Подібні зміни в семантичній структурі слова виявилися при аналізі словосполучення *mall rats*, яке означає «безпритульні діти, що цілодобово вештаються по супермаркетах» [6: 143]. В даному випадку асоціації зі словом *rat*, що відбиває ставлення до цих тварин – «небажаний», «всюдисущий» – актуалізувалися в похідному значенні. Крім того, як і в попередньому прикладі, архісема «тварина» змінилася на «людина».

Шляхом аналогічного семантичного зрушення лексема *butler* набула похідного значення у словосполученні *digital butler*:

If you are there and your digital butler decides to connect you, the nearest doorknob may say, "Excuse me, Madam," and make the connection [8: 212].

В даному прикладі ми спостерігаємо заміну архісеми «людина» на архісеми «програма». Зіставлення семантичних структур обох значень показує, що асоціативні семи «обслуговування», «ввічливість» актуалізувалися в похідному значенні.

У процесі метафоризації задіяна іще одна модель: **«зміна периферійної семи при збереженні архісеми»**. Так, семантична структура слова може зазнавати трансформації за умов зміни певних сем, що не належать до семантичного ядра лексичної одиниці. Розглянемо цю модель детальніше за допомогою прикладів.

Поняття *electronic community* та *digital neighbourhood* є близькими за змістом: вони позначають групи людей, зазвичай об'єднаних спільними інтересами, що спілкуються в мережі Інтернет. Їхнє вживання у контексті проілюстровано в наступних прикладах:

As we interconnect ourselves, many of the values of the nation-state will give way to those of both larger and smaller electronic communities [8: 7].

We will socialize in digital neighbourhoods in which physical space will be irrelevant and time will play a different role [8: 7].

В обох прикладах архісемою, як вихідного, так і похідного значення є «люди», але периферійна сема «в реальному просторі» змінилася на «в віртуальному просторі».

Останню модель зміни значення також демонструє словосполучення *digital decorum*. Архісемою в компоненті *decorum* залишається «поведінка», в той час як периферійна сема «в реальному просторі», як і в попередньому прикладі, змінилася на «в віртуальному просторі». Н. Негропонт використовує дане словосполучення в наступному реченні:

We will all be using e-mail, provided we all learn some digital decorum [8: 191].

Зазнало метафоризації і дієслово *ship* у словосполученні *ship bits*. Архісема залишилася та ж сама, що і у вихідному значенні – «переміщувати», а засіб виконання цієї дії змінився разом із периферійною семою: «на кораблі, автомобілі» – «в мережі Інтернет». Дану лексичну одиницю було виокремлено з наступного речення:

That same day, I had been in my hotel room shipping bits back and forth over the internet, to and from MIT and elsewhere in the world [8: 12].

Дана модель переосмислення лягла в основу лексичної одиниці *e-xpressionist*, адже архісема «людина» залишилася, а периферійну сему «на полотні» було замінено на «в мережі Інтернет». Наступне речення демонструє вживання даного неологізму в контексті:

These hackers are the forerunners of the new e-xpressionists [8: 222].

Варто зазначити, що дана класифікація не претендує на універсальність. У ході дослідження семантичних неологізмів, утворених внаслідок метафоризації, можливе виявлення і таких, що не відповідатимуть критеріям вище зазначених груп, що свідчить про недостатнє вивчення даної проблеми і про можливі перспективи дослідження у цьому напрямку.

Отже, зміни в семантичній структурі лексичних одиниць відбуваються в результаті ряду причин, закладених в самій мові, та тих, що надходять із зовнішнього середовища. Метафоризація є надзвичайно актуальним процесом, що відбувається в англійській мові сьогодення. Семантичні модифікації відбуваються відповідно до певних моделей, що демонструє загальні тенденції розвитку мови на сучасному етапі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бирвиш М. Семантика / М. Бирвиш // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика. – 1981. – Вып. X. – С. 177–200.
2. Елисеева В. В. Лексикология английского языка / Елисеева В. В. – СПб : СПбГУ, 2003. – 44 с.
3. Козьмик Г.О. Світ сучасної людини в контексті мовних змін. Інноваційні процеси у лексичній системі англійської мови на межі XX і XXI століть / Г. О. Козьмик. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2007. – 111 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
5. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н. В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – №3. – С. 69–77.
6. Burnside J. Word Watching (field notes of an amateur philologist) / Julian Burnside. NY : Thunder's Mouth Press. – 2005. – 234 p.
7. Crystal D. A Linguistic Revolution? / David Crystal // Education, Communication & Information. – 2001. – No. 2. – P. 93–97.
8. Negroponte N. Being Digital / Nicholas Negroponte. – NY : Alfred A. Knopf, 2001. – 245 p.
9. Gates B., Hemingway C. Business @ the Speed of Thought / Bill Gates, Collins Hemingway. – NY: Warner Books, 1999. – 470 p.
10. "Millionth English word" declared [Електронний ресурс] // BBC News. – 2009. – Режим доступу: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8092549.stm>.
11. Welcome to the World of Global English [Електронний ресурс] // The Global Language Monitor. – 2009. – Режим доступу: <http://www.languagemonitor.com>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Філонік – здобувач кафедри лінгвістики Національного університету «Острозька академія»

Наукові інтереси: неологізація англомовної лексики кінця XX – початку XXI ст.